

ความย้อนแย้งแห่งอัตลักษณ์: มนุษย์ในฐานะภาวะทางจริยธรรม จากมุมมองพุทธปรัชญาและอัตถิภาวนิยม

The Paradox of Identity: Humanity as a Moral Condition from Buddhist Philosophy and Existentialist Perspectives

วิรสันต์ วิรุพท์สกุลภิบาล

Wirasant Wirunsakunphibān

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Chiang Mai Rajabhat University

Corresponding Author, E-mail : Wirasant_wir@cmru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ทัศนะของภพภูมิอื่นตามคติจักรวาลวิทยาตามทัศนะทางพุทธปรัชญา ที่แสดงความปรารถนาอยากเกิดเป็นมนุษย์ และ 2) วิพากษ์ความย้อนแย้งของมนุษย์ในฐานะผู้มีศักยภาพสูงสุดในการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร แต่กลับเลือกเส้นทางแห่งกิเลส ความทะยานอยาก และวัตถุนิยม ซึ่งใช้กรอบแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก และระเบียบวิธีวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ทางปรัชญาโดยการบูรณาการจริยศาสตร์อัตถิภาวนิยมและเครื่องมือนิยม

ผลการศึกษาพบว่า ความเป็นมนุษย์มิใช่สถานะทางชีวภาพที่หยุดนิ่งหรือนิยามด้วยสังคมวิทยาเพียงระนาบเดียว แต่คือพื้นที่ทางจริยธรรมที่ดำรงอยู่ในสภาวะรอยต่อระหว่างความจำยอมเชิงโครงสร้างและเจตจำนงเสรี ในขณะที่ภพภูมิอื่นถูกจำกัดด้วยภาวะสยบยอมต่อสัจยัตถญาณหรือแรงขับทางกามสุขและทุกขเวทนาที่ล้นเกิน มนุษย์กลับดำรงอยู่ในจุดสมดุลเชิงวิพากษ์ที่เอื้อต่อการใช้โยนิโสมนสิการเพื่อริ่สร้างอัตลักษณ์และก้าวพ้นมายาการของตัวตน ด้วยความสามารถในการใช้เหตุผล การไตร่ตรอง และการกระทำที่มีจริยธรรมอย่างมีสติ เหตุนี้ ความเป็นมนุษย์จึงมิใช่เพียงโอกาส แต่เป็น “ภาวะที่ต้องรับผิดชอบ” ในระดับสูงสุด

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอหลักของบทความคือ การตระหนักในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ผ่านกรอบเสรีภาพ และการเลือกอย่างมีสติ อาจเป็นกุญแจสำคัญต่อการยกระดับตนเองทั้งในทางพุทธและทางปรัชญาสากล และเป็นแนวทางแห่งการคืนความหมายให้แก่การมีชีวิตอย่างแท้จริงในโลกปัจจุบัน

คำสำคัญ: ความเป็นมนุษย์, เจตจำนงเสรี, ภพภูมิ, พุทธจริยศาสตร์, อัตถิภาวนิยม

Abstract

This article aims to 1) analyze the perspectives of non-human realms within Buddhist cosmology expressing an existential desire for human rebirth, and 2) critique the paradox in which human beings despite possessing the highest potential for liberation from the cycle of suffering tend toward paths driven by desire and materialism. This inquiry utilizes Western philosophical frameworks and a descriptive philosophical analysis methodology, integrating existentialist ethics and instrumentalism.

The findings demonstrate that humanity is not merely a static biological category or a sociological construct but a unique “moral space” situated in the liminality between structural determinism and free will. While other realms remain subjugated to instinctual drives or the extremes of sensory pleasure and pain, the human condition provides a critical equilibrium conducive to transformative reflection and the deconstruction of the illusory self. Through the exercise of reason, contemplation, and mindful ethical action, humanity ceases to be a mere opportunity and is instead recognized as an “existential responsibility” of the highest order.

Ultimately, the central proposition of this article suggests that realizing human potential through the frameworks of freedom and mindful choice is the key to self-elevation within both Buddhist and universal philosophical contexts. This realization serves as an essential pathway for reclaiming true existential meaning in the contemporary world.

Keywords: Humanity, Free Will, Realms of Existence, Buddhist Ethics, Existentialism

บทนำ

วิกฤตการณ์แห่งอัตลักษณ์ในโลกวัตถุนิยมร่วมสมัย (Contemporary Materialism) ได้จัดตั้งมนุษย์ให้ตกอยู่ภายใต้สภาวะความแปลกแยก (Alienation) เมื่อคุณค่าดั้งเดิมของการดำรงอยู่ถูกลดทอนให้เหลือเพียงฟันเฟืองในระบบบริโภคนิยมและ “ชีวมวล” (Biomass) ที่ถูกจัดประเภทโดยอำนาจนาเชิงสถาบัน มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) วิพากษ์ว่าโครงสร้างอำนาจสมัยใหม่ทำงานผ่านกลไกการ “ฝึกหัดและลงโทษ” (Discipline and Punish) เพื่อกำราบเจตจำนงเสรี (Free Will) ของปัจเจกให้สยบยอมต่อระเบียบวินัยทางสังคม (Foucault, 1977) ภาวะดังกล่าวนำไปสู่ความย้อนแย้งเชิงภววิทยาที่ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เคยตั้งข้อสังเกตผ่านมโนทัศน์เรื่อง “ปรากฏการณ์” (Phenomena) ที่ปิดกั้นมนุษย์จากสัจจะสูงสุด (Noumena) และกักขังเจตจำนงไว้ภายใต้ข้อจำกัดของผัสสะ (Kant, 1785/1997)

ในระนาบของพุทธปรัชญา ภววิทยาของการเกิดถูกอธิบายผ่านโครงสร้างของภพภูมิ (Realms of Existence) ซึ่งมีใช่เพียงคติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด แต่คือ “พื้นที่ทางญาณวิทยา” ที่เชื่อมโยงกับเจตจำนงและผลของการกระทำ (Kamma) โดยมี “ภพมนุษย์” เป็นจุดตัดที่สำคัญที่สุด (Phra Phaisan Visalo, 2018) พุทธจักรวาลวิทยานิยามมนุษย์ว่าเป็น “ภูมิที่เหมาะสมที่สุด” (Rahula, 1978) เนื่องจากดำรงอยู่ในสถานะ “จุดตัดเชิงโครงสร้าง” (Structural Intersection) ระหว่างความจำยอมเชิงโครงสร้าง (Structural Determinism) และความสามารถในการปลดแอกตนเอง ในขณะที่ภพภูมิอื่น เช่น เทวภูมิ หรืออบายภูมิ มักถูกกักขังอยู่ในสภาวะสุดโต่งของความพึงพอใจหรือความทุกข์ทรมานจนสูญเสียศักยภาพในการใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ (Gethin, 1998; Harvey, 2013) ภาวะย้อนแย้งที่น่าสนใจคือ แม้ภพภูมิอื่นจะปรารถนาการอุบัติขึ้นเป็นมนุษย์เพื่อโอกาสในการหลุดพ้น ทว่ามนุษย์ในสังคมร่วมสมัยกลับมีแนวโน้มที่จะใช้ชีวิตสยบยอมต่อกิเลสและวัตถุนิยม (Williams, 2009) อันเป็นการลดทอนศักยภาพเชิงภววิทยาของตนเองให้เหลือเพียงการดำรงอยู่เชิงชีวิภาพ

มิติความย้อนแย้งนี้บรรจบกับปรัชญาตะวันตกสายอัตถิภาวนิยม (Existentialism) โดยเฉพาะมโนทัศน์เรื่อง “การถูกโยนเข้ามาในโลก” (Dasein/Thrownness) ของ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) ที่มองว่ามนุษย์ต้องเผชิญกับภาระในการสถาปนาความหมายของการดำรงอยู่ด้วยตนเองท่ามกลางความว่างเปล่า (Heidegger, 1962) ฌอง-ปอล ซาร์ท (Jean-Paul Sartre) และ เซอเรน เคียร์เคอการ์ด (Søren Kierkegaard) ได้ตอกย้ำว่า “ภาวะของการดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” (Existence precedes essence) หมายถึงความเป็นมนุษย์มิใช่สิ่งที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า แต่คือ “ความรับผิดชอบในเสรีภาพ” (Responsibility in Freedom) (Sartre, 1946/2007) ภาระทางจริยธรรมที่หนักหน่วงนี้เองที่ทำให้มนุษย์มักเผชิญกับวิกฤตการณ์ในการเลือกวิถีทางชีวิต (Frankl, 1946/2006)

อย่างไรก็ตาม ความย้อนแย้งที่แหลมคมที่สุดในปัจจุบันคือ การที่มนุษย์ครอบครองศักยภาพสูงสุดในการบรรลุอิสรภาพทางปัญญา (Epistemic Freedom) แต่กลับเลือกเสื่อมถอยสู่ความเป็นวัตถุ (Objectification) จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ชี้ให้เห็นว่าความรู้และความจริงต้องถูกใช้ในฐานะ “เครื่องมือ” (Instrumentalism) เพื่อจัดการกับประสบการณ์ทางสังคมที่แปรเปลี่ยน (Dewey, 1938) หากมนุษย์ขาดเจตจำนงที่ตื่นรู้ (Awakened Will) ปัญญาย่อมถูกกลดทอนลงเหลือเพียงเครื่องมือสนองตัณหา ภาวะหลอกลวงตนเอง (Bad Faith) หรือการทรยศต่อภววิทยาของตนเอง บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เพื่อรื้อถอนมายาการของอัตลักษณ์ โดยนำพุทธปรัชญามานบูรณาการกับอัตถิภาวนิยม เพื่อสถาปนา “พื้นที่ทางจริยธรรม” (Ethical Space) ที่จะนำพาปัจเจกไปสู่ความมั่นคงเชิงภววิทยา (Ontological Security) และอิสรภาพทางปัญญาอย่างแท้จริง (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนี้จึงมิใช่เพียงการแลกเปลี่ยนทางความคิด แต่คือความพยายามนิยามความหมายของการมีชีวิตอย่างมีสติและความรับผิดชอบท่ามกลางวิกฤตการณ์แห่งยุคสมัย (Nagel, 1971; Dreyfus & Thompson, 2007)

เนื้อเรื่อง

ภพภูมิอื่นกับความปรารถนาใน “มนุษย์” : โอกาสที่ไม่มีใครเทียบ

แนวคิดเรื่อง “ภพภูมิ” (realms of existence) ในจักรวาลวิทยาตามพุทธศาสนานั้น ไม่ได้เป็นเพียงโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ แต่ทำหน้าที่เป็นกรอบอธิบายความหลากหลายของสภาพการดำรงอยู่ ซึ่งแต่ละภพภูมิมีทั้งข้อจำกัด (limitations) และโอกาส (op-

portunities) ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง (Harvey, 2013) ภาพภูมิจึงเปรียบเสมือน “สนามเงื่อนไข” ที่กำหนดศักยภาพของจิตและการกระทำในมิติทางกายภาพและจิตวิญญาณ

บรรดาภาพภูมิเหล่านี้ เทวดาเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความสุขสมบูรณ์และอิสระจากความลำบากทางกายภาพ พวกเขามีฤทธิ์เดชและอายุยืนยาวกว่ามนุษย์หลายเท่า ทว่าในอีกด้านหนึ่ง ความสุขนั้นกลับกลายเป็นพันธนาการ (fetters) ที่ทำให้ขาดแรงจูงใจในการ “พิจารณาธรรม” อย่างลึกซึ้ง (Gethin, 1998) เพราะไม่มีทุกข์มาท้าทายให้ต้องขวนขวายแสวงหาความจริง ซึ่งในเชิงศาสตร์ของภาพภูมิ (Semiotics of Realms) เทวภูมิถูกจัดวางไว้ในสถานะที่กักขังจิตสำนึกด้วย ‘กับดักแห่งความสุข’ (Pleasure Trap) แม้จะมีความสุขสมบูรณ์ทางกายภาพ แต่ภาวะดังกล่าวนำไปสู่สิ่งที่ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) เรียกว่า ‘สังคมแห่งการควบคุม’ (Societies of Control) ที่อำนาจของความพึงพอใจเข้าบงการเจตจำนงจนสูญเสียศักยภาพในการวิพากษ์ (Deleuze, 1992) ความสุขในเทวภูมิจึงกลายเป็นพันธนาการ (Fetters) ทางภววิทยาที่หน่วงเหนี่ยวการเข้าถึงสัจจะสูงสุด” (Gethin, 1998; Harvey, 2013)

ในภาพภูมิของพญานาคหรือสัตว์เดรัจฉาน แม้จะมีชีวิตที่ยืนยาวหรือมีปัญหาในระดับใดระดับหนึ่ง แต่ข้อจำกัดด้านร่างกายและโครงสร้างสังคมกลับทำให้ไม่สามารถบวชหรือปฏิบัติธรรมได้อย่างเป็นระบบ (Rahula, 1978) ปัญหาที่มีถูกใช้เพื่อความอยู่รอดมากกว่าการก้าวข้ามวิภวภูติ ยิ่งไปกว่านั้น ในภาพภูมิของเปรตและสัตว์นรก ความทุกข์ทรมานทั้งทางกายและจิตมีความรุนแรงจนบดบังความสามารถในการใช้สติปัญญาเพื่อพัฒนาตนเอง (Williams, 2009) พวกเขาอยู่ในสภาพของการถูกจองจำด้วยกรรมหนักและวิบากที่กดทับทุกลมหายใจ ทำให้ “ความเป็นมนุษย์” กลายเป็นความใฝ่ฝันสูงสุด เพราะมนุษย์มีโอกาสนหนีจากความเสื่อมโทรมทางจิตวิญญาณ และมีเสรีภาพในการบวช ปฏิบัติธรรม และบรรลุเป้าหมายทางพุทธธรรม

ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบทั้งจักรวาลแห่งการเกิดดับ “มนุษย์” จึงมิได้เป็นเพียงภูมิหนึ่งในหก แต่เป็น “จุดตัดเชิงปรัชญา” ระหว่างทุกข์กับสุข ระหว่างข้อจำกัดกับศักยภาพ และระหว่างการผลิตกับการรู้แจ้ง (Nagel, 1971) มนุษย์มีทั้งความเปราะบางของร่างกายและความซับซ้อนของจิตใจ แต่ในเวลาเดียวกันก็มีความสามารถที่จะสร้างบุญกุศลและปัญญาในระดับที่ภาพภูมิอื่นไม่อาจเทียบได้

หากมองในเชิงจริยศาสตร์ (ethics) และอภิปรัชญา (metaphysics) โอกาสในการเกิดเป็นมนุษย์จึงไม่เพียงเป็นผลแห่งกรรมดีในอดีต แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งความรับผิดชอบ ที่มีเพียงครั้งคราวในวัฏฏสงสาร โอกาสนี้เป็นทั้งสิทธิ์และภาระ สิทธิ์ในการเลือกเส้นทางชีวิต และภาระในการใช้โอกาสนั้นเพื่อพ้นจากวัฏฏะแห่งความเกิดดับ

มนุษย์กับ “เสรีภาพ” ที่ถูกละเลย : เส้นทางของกิเลสและวัตถุนิยม

ถึงแม้มนุษย์จะถูกยกย่องในฐานะภพภูมิที่ “ดีที่สุด” ทั้งในมิติทางพุทธศาสนา และในเชิงปรัชญาเชิงอัตถิภาวนิยม (existentialism) แต่ข้อเท็จจริงของสังคมกลับสวนทางกับอุดมคติอย่างน่าสลดใจ (Frankl, 1959) ในทางทฤษฎี มนุษย์คือผู้มีความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดในการเปลี่ยนแปลงชะตากรรมของตนเอง แต่ในทางปฏิบัติ กลับมีมนุษย์จำนวนมากเลือกใช้ชีวิตในลักษณะหมกมุ่น (preoccupation) และหลงติดอยู่กับกิเลส (defilements) ไม่ว่าจะเป็นความรักเชิงยึดติด ความมั่งคั่งที่ไม่รู้จักพอ อำนาจที่ขับเคลื่อนด้วยอัตตา หรือสถานะทางสังคมที่ทำหน้าที่เพียงสร้างภาพลักษณ์ (Williams, 2009) ปรากฏการณ์นี้ไม่เพียงสะท้อนความบกพร่องทางจริยธรรม แต่ยังชี้ให้เห็นการเพิกเฉยต่อศักยภาพเชิงจิตวิญญาณที่มนุษย์มีแต่ไม่ใช้ (Sartre, 1946)

ในเชิงปรัชญา “เจตจำนงเสรี” (free will) หมายถึงความสามารถของมนุษย์ในการเลือกเส้นทางชีวิตบนฐานของความเป็นอิสระจากการกำหนดล่วงหน้า (determinism) (Kierkegaard, 1843) เสรีภาพในความหมายนี้ไม่ใช่เพียงสิทธิ์ (right) แต่ยังเป็นความรับผิดชอบ (responsibility) ที่ต้องแบกรับผลลัพธ์ของการตัดสินใจทุกครั้ง ซึ่งในมิติพุทธศาสนาก็สอดคล้องกับหลัก “กรรม” ที่เน้นว่าทุกการกระทำมีผลต่อทั้งปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม เสรีภาพเช่นนี้มีได้ยากต่อการใช้ประโยชน์ เพราะมันมาพร้อมกับความไม่แน่นอน (uncertainty) ความกลัวต่อความผิดพลาด (fear of failure) และแรงกดดันทางสังคม (social pressures) ซึ่งทำให้ผู้คนจำนวนมากหันไปพึ่งพาเส้นทางที่ง่ายกว่าและให้ความมั่นคงในเชิงวัตถุ มากกว่าการเดินบนเส้นทางที่นำไปสู่ความตื่นรู้ (awakening) และคุณธรรม (virtue) (Dreyfus & Thompson, 2007)

ยิ่งไปกว่านั้น ในโลกยุคโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจบริโภคนิยม (consumerism) กลไกของตลาดและสื่อมวลชนมักส่งเสริมการเติมเต็มความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด มากกว่าการขึ้นไปสู่การสำรวจภายในและการพัฒนาจิตใจ ผลที่ตามมาคือเสรีภาพถูกลดทอนเหลือเพียง “เสรีภาพในการเลือกซื้อ” หรือ “เสรีภาพในการบริโภค” ขณะที่เสรีภาพเชิงจิต

วิญญาณถูกละเลยอย่างสิ้นเชิง การละเลยเสรีภาพที่แท้จริงในฐานะเครื่องมือแห่งการตื่นรู้ จึงอาจเป็น “โศกนาฏกรรมทางปรัชญา” ของมนุษยชาติ—โศกนาฏกรรมที่ไม่ได้เกิดจากการขาดโอกาส แต่เกิดจากการไม่ใช้โอกาสที่มีอยู่แล้วอย่างมีคุณค่า

ความเป็นมนุษย์ในฐานะ “ภาวะ” : ความรับผิดชอบและโอกาสที่ไร้ขอบเขต

ในปรัชญาเชิงปรากฏการณ์ (phenomenology) และอภิปรัชญาตะวันตก มนุษย์มักถูกมองว่าเป็น “ภาวะ” (existence) ที่ต้องเผชิญหน้ากับความว่างเปล่า (nothingness) และความไม่แน่นอนของโลก ซึ่งบีบให้เราต้องสร้างความหมาย (meaning) ให้กับชีวิตด้วยตนเอง (Heidegger, 1927; Sartre, 1946) มนุษย์จึงไม่ใช่เพียงสิ่งมีชีวิตที่ “มีอยู่” ในเชิงชีววิทยา แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้อง “กำหนดตัวตน” (self-definition) อยู่ตลอดเวลา กระบวนการนี้มีได้หยุดนิ่งหลังการตัดสินใจครั้งใหญ่ครั้งใดครั้งหนึ่ง แต่เป็นการเลือกอย่างต่อเนื่องในทุกขณะของชีวิต ทั้งในสิ่งเล็กน้อยและสิ่งสำคัญ (Frankl, 1959)

ในมุมมองนี้ “ความเป็นมนุษย์” จึงคล้าย “งานที่ไม่มีวันเสร็จ” (perpetual task) ซึ่งแต่ละคนต้องรับผิดชอบทำด้วยตนเอง ไม่มีใครมอบความหมายให้เราได้โดยตรง แม้จะมีศาสนา ปรัชญา หรือระบบคุณค่ามากมายเป็นกรอบ แต่การเลือกจะเดินไปทางไหนยังคงเป็นภาระของเราเอง ความรับผิดชอบนี้ยิ่งทวีความหนักหน่วง เพราะทุกการเลือกของเราจะส่งผลกระทบต่ออนาคต ไม่เพียงต่อตัวเรา แต่รวมถึงสังคมและโลกโดยรวมด้วย

ในบริบทของพุทธปรัชญา ความคิดนี้มีความสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับหลัก “สติ” และ “ปัญญา” ที่มุ่งให้มนุษย์ตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะ และใช้ปัญญาในการปลดปล่อยตนเองจากกิเลสและทุกข์ (Rahula, 1978) การเกิดในภพมนุษย์จึงถือเป็นโอกาสพิเศษที่หายากยิ่ง พุทธจักรวาลวิทยาฉายภาพความยากลำบากของการอุบัติขึ้นของตัวตนมนุษย์ผ่าน ‘ฉิคคพสูตร’ หรืออุปมาเรื่องเต่าตาบอด (Thai Tripitaka, Vol. 18, Sutta 476, p. 476) ว่าการได้เกิดเป็นมนุษย์นั้นเปรียบเสมือนการที่เต่าตาบอดโผล่หัวขึ้นจากมหาสมุทร แล้วสวมเข้าไปในห่วงไม้เพียงครั้งเดียว เป็นเหตุการณ์ที่แทบจะเป็นไปไม่ได้ในเชิงสถิติ (Harvey, 2013) ซึ่งมีใช้เพียงนิทานสอนใจ แต่คือการวิเคราะห์เชิงความน่าจะเป็นทางญาณวิทยา ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์คือ ‘จุดตัดเชิงโครงสร้าง’ (Structural Intersection) ที่มีดุลยภาพระหว่างทุกข์และสุขเพียงพอต่อการใช้โยนิโสมนสิการ” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996)

ความพิเศษนี้อยู่ที่ว่า ภพมนุษย์เปิดกว้างให้กับความเป็นไปได้ที่ชั่วตรงข้ามกันได้อย่างสุดขีด มนุษย์สามารถบรรลุการตื่นรู้ (enlightenment) และพ้นทุกข์ได้ในชาตินี้ แต่ก็สามารถตกต่ำจนกลายเป็นเหตุให้เวียนว่ายไปสู่ภพภูมิที่ต่ำกว่าได้เช่นกัน การมีโอกาสูงสุดนี้จึงมาพร้อมกับความเสี่ยงสูงสุด และที่สำคัญคือ “ภาระ” ที่ต้องรับผิดชอบต่อเส้นทางชีวิตของตนเองอย่างเต็มที่

ในเชิงปรัชญาอัตถิภาวนิยม (existentialism) ภาวะย้อนแย้งที่แหลมคมที่สุดคือ ในขณะที่มนุษย์มีเสรีภาพเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Freedom) เหนือกว่าภพภูมิอื่น แต่เสรีภาพนี้กลับกลายเป็นภาระที่หนักหน่วง ฌอง-ปอล ซาร์ท (Jean-Paul Sartre) ระบุว่า การที่มนุษย์ถูกสาปให้มีอิสระ (Man is condemned to be free) บังคับให้เราต้องสถาปนาความหมายให้กับการดำรงอยู่ด้วยตนเอง (Sartre, 1946/2007) หากมนุษย์เลือกที่จะสยบยอมต่อวัตถุนิยม ภาวะดังกล่าวถือเป็น ภาวะหลอกลวงตนเอง (Bad Faith) หรือ การสมรู้ร่วมคิดทางศีลธรรม (Moral Complicity) ต่อความไม่รู้ของตนเอง

ในพุทธศาสนา แม้จะไม่ได้ใช้ถ้อยคำแบบเดียวกัน แต่หลัก “กรรม” (karma) และ “ปัจจุสมุปบาท” (dependent origination) ก็ชี้ไปในทิศทางเดียวกัน คือการตกย้ำว่าผลลัพธ์ในชีวิตเราคือผลของการกระทำและการเลือกในปัจจุบันและอดีต การไม่เลือกก็เป็นการเลือกในรูปแบบหนึ่ง และย่อมมีผลตามมาเช่นกัน

ดังนั้น “ความเป็นมนุษย์” ในฐานะภาวะจึงไม่ใช่เพียงสถานะทางชีววิทยาหรือสังคม แต่คือพื้นที่ที่เต็มไปด้วยทั้งโอกาสไร้ขอบเขตและความรับผิดชอบที่ไม่อาจปฏิเสธได้ เป็นสนามที่เราทุกคนต้องลงแข่งอย่างต่อเนื่อง ไม่มีการถอนตัว ไม่มีการเว้นวรรค และไม่มีใครแทนที่เราได้

การวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดทางปรัชญา

จากการสำรวจความไม่ลงรอยของอัตลักษณ์มนุษย์ผ่านทัศนะพุทธปรัชญาและอัตถิภาวนิยม จึงขอเสนอประเด็นการวิพากษ์เชิงวิชาการใน 3 ระนาบหลัก เพื่อชี้ให้เห็นว่าความเป็นมนุษย์มิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ (Natural Given) แต่คือสิ่งที่ต้องถูกสถาปนาขึ้นผ่านกระบวนการทางจริยธรรม ดังนี้

1. สภาวะรอยต่อเชิงภววิทยา: มนุษย์ในฐานะวิกฤตการณ์ของการเลือก (Ontological Liminality: Humanity as a Crisis of Choice)

พุทธจักรวาลวิทยาจัดวางตำแหน่งของมนุษย์ไว้ในสภาวะรอยต่อ (Liminality) ที่แหลมคมที่สุด ระหว่างภาวะสยบยอมต่อสัจยาคติญาณ (Determinism) และการสถาปนาอิสรภาพ (Freedom) ผู้วิจัยวิพากษ์ว่า อุปมาเรื่อง “เต้าตาทอด” (Thai Tripitaka, Vol. 18, Sutta 476, p. 476) มีใจเพียงการแสดงความยากลำบากเชิงสถิติ แต่คือสัญญาณของ “วิกฤตการณ์ทางญาณวิทยา” (Epistemological Crisis) มนุษย์คือสถานะเดียวที่ต้องเผชิญกับสิ่งที่ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เรียกว่า “ความกังวลพื้นฐาน” (Angst) จากการตระหนักถึงความว่างเปล่าของการดำรงอยู่ (Heidegger, 1962)

ภาวะย้อนแย้งที่พบคือ ในขณะที่พุทธปรัชญาเสนอให้มนุษย์ใช้ “โยนิโสมนสิการ” เพื่อสลายอัตตา แต่มนุษย์ในโลกวัตถุนิยมกลับใช้เสรีภาพที่มีไปในการผลิตซ้ำอัตตาผ่านการบริโภค ภาวะนี้คือสิ่งที่ ฌอง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre) เรียกว่า “ภาวะสับสน” (Bad Faith) หรือการที่มนุษย์สร้างทำเป็นพื้นเพองของระบบเพื่อหลีกเลี่ยงภาระอันหนักหน่วงของเจตจำนงเสรี (Sartre, 1946/2007)

2. เทคโนโลยีแห่งตนกับการจัดการกรรม: การปะทะระหว่างเครื่องมือนิยมและวินัยเชิงสถาบัน (Technologies of the Self vs. Institutional Discipline)

เมื่อพิจารณาหลักกรรม (Kamma) ผ่านกรอบคิด เครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ผู้วิจัยขอโต้แย้งว่า พุทธธรรมมิใช่เพียงชุดข้อห้ามทางศีลธรรม แต่คือ “เครื่องมือทางปัญญา” (Intellectual Tools) ที่ใช้จัดการกับประสบการณ์ (Dewey, 1938) ทว่าในโลกสมัยใหม่ “เทคโนโลยีแห่งอำนาจ” ของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ได้เข้ามาแทรกแซงกระบวนการสร้างตัวตน มนุษย์ถูกทำให้สยบยอมผ่านระบบวินัย (Discipline) ที่ลดทอน “เจตจำนงที่ตื่นรู้” ให้เหลือเพียงการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเชิงวัตถุ (Foucault, 1977/1988)

การจะกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงต้องอาศัยสิ่งที่ฟูโกต์เรียกว่า “เทคโนโลยีแห่งตน” (Technologies of the Self) ซึ่งบรรจบกับมิติของไตรสิกขา (Three-fold Training) ในฐานะกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลใช้ในการปรับแต่งและดูแลจิตสำนึกของตนเอง (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012) กรรมในที่นี้จึงต้องถูกมองใหม่ในฐานะ “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ระหว่างเจตจำนงเสรีและเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง มิใช่เป็นเพียงชะตากรรมที่ต้องก้มหน้ารับ (Habermas, 1984)

3. จริยศาสตร์ต่อผู้อื่น: การก้าวพ้นมายาการของอัตลักษณ์สู่ความรับผิดชอบ (Ethics for the Other: Transcending Identity towards Responsibility)

ในระนาบสุดท้าย ผู้วิจัยขอวิพากษ์ว่า ความย้อนแย้งของอัตลักษณ์มนุษย์จะถูกคลี่คลายได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ก้าวพ้นจากการยึดมั่นใน “ตัวตนที่เป็นวัตถุ” (Objectified Self) ไปสู่ “จริยศาสตร์เชิงความสัมพันธ์” (Relational Ethics) ตามแนวคิดของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) ความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงจะอุบัติขึ้นเมื่อเราเผชิญหน้ากับ “ผู้อื่น” (The Other) และตระหนักถึงความรับผิดชอบที่มีอาจปฏิเสธได้ (Levinas, 1969) พุทธปรัชญาขยายความมิตินี้ผ่านหลัก “อิทัปปัจจยตา” (Idappaccayata) ที่ชี้ให้เห็นว่าไม่มีอัตลักษณ์ใดดำรงอยู่ได้อย่างเอกเทศ การที่มนุษย์เลือกวิถีทางวัตถุนิยมจึงมิใช่เพียงความเสื่อมถอยส่วนบุคคล แต่คือการทำลาย “นิเวศวิทยาทางปัญญา” ของสังคมร่วมกัน การกอบกู้ความหมายของการมีชีวิตจึงมิใช่การแสวงหาความสุขเชิงสถิติ (Statistical Pleasure) แบบเทวภูมิ แต่คือการสถาปนา “พลเมืองจริยธรรม” (Ethical Citizens) ที่กล้าเผชิญหน้ากับสัจจะของความไม่เที่ยงและใช้เจตจำนงที่ตื่นรู้เป็นเข็มทิศในการกำหนดทิศทางจริยธรรมของโลก (Rawls, 1999; Keown, 2001)

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบที่ชี้ว่ามนุษย์ดำรงอยู่ในสถานะ “จุดสมดุลแห่งจักรวาล” (The Equilibrium Point of the Cosmos) นั้น พบบรรทัดฐานทางทฤษฎีที่สอดคล้องกับแนวคิดของ จอห์น รอว์ลส์ (John Rawls) ในเรื่องความยุติธรรมของโอกาสพื้นฐาน (Equality of Opportunity) มนุษย์คือสถานะเดียวที่มี “ทุนทางญาณวิทยา” ครบถ้วนในการเลือกทิศทางจริยธรรมของตนเอง (Rawls, 1999) ทว่าผู้วิจัยขอวิพากษ์เพิ่มเติมผ่านมโนทัศน์ของ จอร์โจ อากัมเบน (Giorgio Agamben) ว่าหากมนุษย์ละทิ้งเสรีภาพในการเลือกและสยบยอมต่อสัจชาตญาณดั้งเดิม มนุษย์ย่อมลดทอนสถานะของตนลงเหลือเพียง “ชีวิตเปลือยเปล่า” (Bare Life) หรือชีวิตทางชีวภาพที่ปราศจากคุณค่าทางการเมืองและจริยธรรม (Agamben, 1998)

สภาวะย้อนแย้งที่มนุษย์มักเลือก “เส้นทางเสื่อม” มากกว่าการพัฒนาปัญญา บรรจบกับกรอบคิดเชิงวิพากษ์ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ในเรื่อง “ฮาบิทัส” (Habitus) หรือความคุ้นชินเชิงโครงสร้างที่ถูกผลิตซ้ำผ่านวัฒนธรรมบริโภคนิยม (Bourdieu, 1990) สภาพสังคมร่วมสมัยได้สถาปนาสิ่งที่ อิริค ฟรอมม์ (Erich Fromm) เรียกว่า โครงสร้างการดำรงอยู่แบบ “การมี” (To Have) ซึ่งลดทอนศักยภาพของมนุษย์ให้กลายเป็น

เป็นเพียงวัตถุที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าเชิงปริมาณ (Fromm, 1976) ภาวะดังกล่าวส่งผลให้ “เจตจำนงที่ตื่นรู้” (Awakened Will) ถูกแทนที่ด้วยสิ่งที่ กิลส์ เดอเลอซ (Gilles Deleuze) วิพากษ์ว่าเป็นกลไกของ “สังคมแห่งการควบคุม” (Societies of Control) ที่อำนาจซึมลึกผ่านความพึงพอใจชั่วคราว (Deleuze, 1992)

นอกจากนี้ การสูญเสียอำนาจปกครองตนเอง (Autonomy) ในยุคปัจจุบัน สะท้อนทัศนคติเกี่ยวกับงานวิจัยของ บยอง-ชุล ฮัน (Byung-Chul Han) เกี่ยวกับสภาวะหมดไฟของตัวตน (The Burnout Society) เมื่อมนุษย์ใช้เสรีภาพที่มีไปในการกดขี่ตนเอง ผ่านการเร่งรีบทางเศรษฐกิจจนขาดเวลาแห่งการใคร่ครวญ (Han, 2015) ผู้วิจัยเห็นว่าการกอบกู้ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์มีอาจบรรลุได้ด้วยการเพิ่มพูนวัตถุ แต่ต้องอาศัยสิ่งที่ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เรียกว่า “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ระหว่างสติและโลกประจักษ์เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้กับการดำรงอยู่ (Habermas, 1984) ซึ่งให้เห็นว่า ความเป็นมนุษย์ในฐานะ “พื้นที่ทางจริยธรรม” มิใช่สิ่งที่ได้มาอย่างถาวร แต่คือกระบวนการที่ต้องอาศัยสิ่งที่ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เรียกว่า “ความกล้าที่จะใช้ปัญญาของตนเอง” (Sapere Aude) สอดรับกับหลักการพัฒนาดนเองในพุทธจริยศาสตร์ที่มองว่าการเกิดเป็นมนุษย์คือโอกาสที่ต้องแลกมาด้วยความรับผิดชอบเชิงภววิทยาอย่างสูงสุด (Kant, 1997; Keown, 2005)

องค์ความรู้และข้อเสนอทางปรัชญา

ในโลกที่ความหมายของความเป็นมนุษย์กำลังถูกลดทอนลงเหลือเพียงการบริโภค ผลิต และเปรียบเทียบ มนุษย์กำลังหลงลืมรากเหง้าทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งที่สุดของตน นั่นคือ “ความสามารถในการเลือกโดยเจตจำนงเสรี” ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นอำนาจทางปรัชญาเท่านั้น แต่ยังเป็นพันธะทางศีลธรรมอย่างเจียบงันด้วย

บทความนี้เสนอองค์ความรู้ที่ประสานระหว่างพุทธปรัชญาเรื่องวิภูสสารและทางออกแห่งทุกข์ กับปรัชญาตะวันตกที่ตั้งคำถามถึง “เสรีภาพในความไม่มีคำตอบ” ของชีวิต การดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์จึงไม่ใช่สิ่งที่ควรเฉลิมฉลองโดยอัตโนมัติ หากแต่เป็นสิ่งที่ต้อง “แบกรับ” อย่างมีสติ ในระนาบของปรัชญาร่วมสมัยที่สารถะของความเป็นมนุษย์ถูกทำให้กลายเป็นเพียงวัตถุ (Objectification) ภายใต้กลไกของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ บทความวิชานี้มุ่งสถาปนาข้อเสนอเพื่อกอบกู้ “ประธานเชิงจริยธรรม” (Ethical Subject)

ผ่านการรื้อฟื้นรอยต่อระหว่างพุทธญาณวิทยากับเสรีภาพเชิงอัตถิภาวะ การดำรงอยู่ในฐานะมนุษย์จึงมิใช่สถานะที่หยุดนิ่งหรือสถานะที่ควรเฉลิมฉลองอย่างไร้ความหมาย แต่คือภาระทางจริยศาสตร์ที่ต้อง “แบกรับ” (Burden of Being) เพื่อสถาปนาอธิปไตยทางจิตวิญญาณกลับคืนมาจากภาวะความแปลกแยก จากการสังเคราะห์รอยแยกของอัตลักษณ์ ดังนั้นจึงขอนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ในฐานะ “นวัตกรรมเชิงมนทัศน์เพื่ออิสรภาพทางปัญญา” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เชิงปรัชญา: มนุษย์ในฐานะวิถีแห่งการสถาปนาตนเอง (Humanity as a Path of Self-Formation)

1) ภาวะรับผิดชอบเชิงภววิทยา (Ontological Responsibility): ความเป็นมนุษย์มิใช่สถานะที่ได้มาโดยธรรมชาติ แต่คือกระบวนการที่ต้องสร้างขึ้นผ่านการเลือกท่ามกลางความว่างเปล่า สอดคล้องกับมโนทัศน์ของ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) เรื่อง “สภาวะรอยต่อของตัวตน” (Dasein) ที่บังคับให้มนุษย์ต้องเลือกพิกัดแห่งการดำรงอยู่ด้วยเจตจำนงเสรี (Heidegger, 1962; Sartre, 1946/2007)

2) จุดตัดเชิงโครงสร้างแห่งปัญญาญาณ (Structural Intersection of Sapience): ภาพมนุษย์ถูกนิยามใหม่ในฐานะ “พิกัดเชิงสัญลักษณ์” ที่เอื้อต่อการเปลี่ยนผ่านจากแรงขับทางสัญชาตญาณไปสู่การใช้ โยนิโสมนสิการ เพื่อสลายมายาการของอัตลักษณ์ที่ระบบบริโภคนิยมหยิบยื่นให้ (Harvey, 2013; Rahula, 1978)

3) ความย้อนแย้งของเจตจำนงที่ตื่นรู้ (Paradox of the Awakened Will): การตระหนักว่าเสรีภาพที่ปราศจากสติคือกลไกของ “สังคมแห่งความโปร่งใส” ที่ลวงหลอกให้มนุษย์กดขี่ตนเอง องค์ความรู้นี้จึงเสนอการสร้าง “วินัยเชิงภววิทยา” เพื่อรักษาอธิปไตยทางปัญญา (Han, 2015; Deleuze, 1992)

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการทางปัญญา (Strategic Recommendations)

1) การปฏิรูปพิกัดทางจริยธรรม (Ethical Agency Re-orientation): สถาบันทางสังคมควรเปลี่ยนผ่านจากการสอนจริยธรรมแบบบรรทัดฐานนิยม (Normative Ethics) ไปสู่ “จริยศาสตร์เชิงวิพากษ์” เพื่อให้พลเมืองตระหนักว่าการเลือกทุกขณะจิตคือ “ปฏิบัติการเชิงสื่อสาร” (Communicative Action) ที่กำหนดคุณค่าของการดำรงอยู่ร่วมกัน (Habermas, 1984)

2) การบูรณาการสติในฐานะเครื่องมือจัดการประสบการณ์ (Mindfulness as an Instrumental Tool): นามโนทัศน์ เครื่องมือนิยม (Instrumentalism) ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) มาประสานกับหลักไตรสิกขา เพื่อใช้สติเป็นเทคโนโลยีในการตรวจสอบเครื่องมือทางปัญญา และใช้ปัญญาเป็นเข็มทิศในการนำพาตนเองออกจากสภาวะความเปราะบาง (Dewey, 1938; Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2012)

3) จริยศาสตร์แห่งความรับผิดชอบต่อผู้อื่น (Ethics of Responsibility for the Other): การสร้างนิเวศวิทยาทางจริยธรรมที่ก้าวพ้นอัตตาไปสู่การแบกรับภาระของ “ผู้อื่น” ตามทัศนะของ เอ็มมานูเอล เลวินาส (Emmanuel Levinas) อันจะนำไปสู่ความมั่นคงเชิงภววิทยาที่แท้จริง (Levinas, 1969; Keown, 2001)

ข้อเสนอทางปรัชญานี้ คือการวาง “ความเป็นมนุษย์” ไว้บนระนาบของ “สนามที่ความจริงปะทะกับความรับผิดชอบ” ผู้ที่ดำรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริงคือผู้ที่ปฏิเสธภาวะจำยอมเชิงชีวภาพและกล้ำกลืนความหมายของการมีชีวิตผ่านเจตจำนงที่ตื่นรู้ อันเป็นภารกิจอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ต้องเป็นผู้รับประกันความสำเร็จด้วยตนเอง

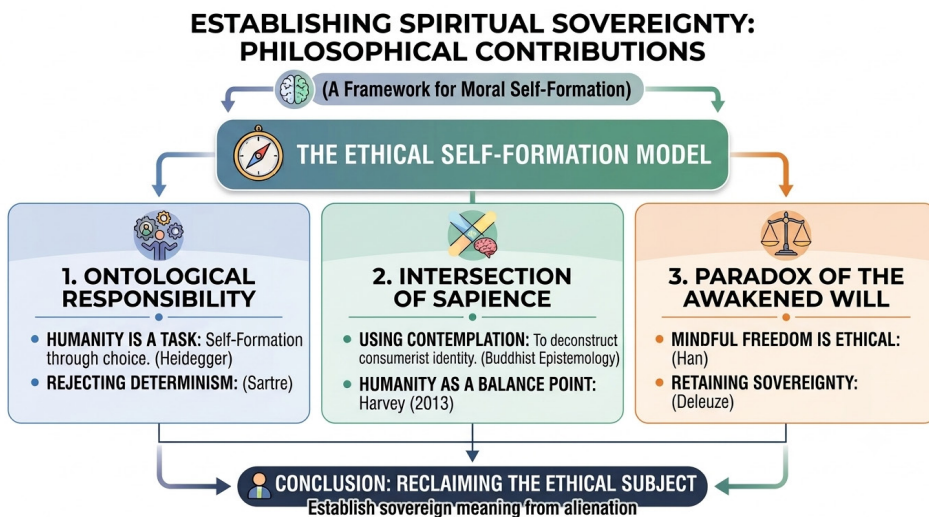

Figure 1: Diagram showing the Three Pillars Model of Ethical Self-Formation.

สรุป

มนุษย์ในฐานะภพภูมิพิเศษสุด เป็นทั้งโอกาสและความรับผิดชอบที่ใหญ่หลวง (Harvey, 2013) ซึ่งให้เห็นว่าแม้มนุษย์จะถูกยกย่องในเรื่องศักยภาพสูงสุดในการหลุดพ้น แต่ความจริงกลับแสดงให้เห็นว่าเสรีภาพที่มนุษย์มีนั้นถูกละเลยหรือเลือกใช้ในทางที่ก่อให้เกิดทุกข์มากกว่า การนำกรอบแนวคิดปรัชญาตะวันตกเรื่องเสรีภาพและเจตจำนงเสรีมาเสริมความเข้าใจทางพุทธปรัชญา เราพบว่า “ความเป็นมนุษย์” คือภาวะที่ต้องเผชิญหน้ากับความว่างเปล่าและรับผิดชอบในการเลือกเส้นทางชีวิตอย่างมีสติ (Sartre, 1946; Frankl, 1959)

การวิเคราะห์ความย้อนแย้งแห่งอัตลักษณ์ผ่านพุทธปรัชญาและอัตถิภาวนิยม ได้ข้อสรุปเชิงภววิทยาว่า ความเป็นมนุษย์มิใช่รางวัลความดีในอดีตหรือสถานะทางชีววิทยาที่หยุดนิ่ง แต่คือ “ภาวะทางจริยธรรม” (Moral Condition) ที่มีความเสี่ยงและภาระรับผิดชอบอย่างมหาศาล (Harvey, 2013) แม้พุทธจักรวาลวิทยาจะยกย่องภพมนุษย์ว่าเป็นพิกัดแห่งโอกาสสูงสุดในการหลุดพ้น ทว่าในโลกปัจจุบัน มนุษย์กลับเผชิญกับสภาวะความแปลกแยกเมื่อเจตจำนงเสรีถูกทำให้กลายเป็นเพียงเครื่องมือรับใช้ตัณหาและวัตถุนิยม ภาวะความเป็นมนุษย์จึงตั้งอยู่บนความเปราะบางของเสรีภาพที่ต้องเผชิญหน้ากับความว่างเปล่าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง (Sartre, 1946/2007; Frankl, 1946/2006) ซึ่งให้เห็นว่า มนุษย์คือภพภูมิเดียวในสังสารวัฏที่ดำรงอยู่ในสภาวะรอยต่อ (Liminality) ของจิตสำนึกที่สมบูรณ์ที่สุด การที่ภพภูมิอื่นปรารถนาการเกิดเป็นมนุษย์นั้นหาใช่เพราะความสุขทางผัสสะ แต่คือการโหยหา “พื้นที่แห่งการเลือก” (Space of Choice) ที่กว้างขวางที่สุด สภาพการณ์ “เลือกเป็น” (Choosing to Be) ในทุกขณะจิตนี้เองคือมาตรวัดความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง เราไม่มีข้ออ้างเชิงกรรมกำหนด (Determinism) ใดๆ มาบิดพลิ้วต่อผลสะท้อนกลับทางจริยธรรมของการเลือกนั้นได้ เพราะแม้การ “ไม่เลือก” ก็ถูกนับเป็นปฏิบัติการทางจริยธรรมรูปแบบหนึ่งไปเรียบร้อยแล้ว

ดังนั้น ความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ของขวัญที่ควรเฉลิมฉลองเฉย ๆ แต่คือการบ้านที่ต้องทำให้ดีที่สุดในทุกวัน เราถูกวางอยู่ตรงเส้นแบ่งระหว่างสวรรค์และนรก มีเสรีภาพเท่ากับความเปราะบาง มีศักยภาพเท่ากับความรับผิดชอบ จะขึ้นหรือจะตก ไม่ใช่เพราะกรรมเก่าเท่านั้น แต่เพราะการเลือกของเรา ที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบันทุกขณะ มนุษย์ไม่ใช่แค่ผู้เลือกได้ แต่คือผู้ต้องรับผิดชอบในทุกการเลือก นั่นคือ “ภาวะของการเป็นมนุษย์” อย่างแท้จริง ภ “มนุษย์” จึงไม่ใช่เพียงชื่อของสปีชีส์ หากแต่เป็นภาวะทางจริยธรรมที่ต้องรับผิดชอบ

ชอบต่อการใช้ชีวิตของตนเองอย่างลึกซึ้ง และหากจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดที่มนุษย์ควรเคารพมากที่สุด ก็คงไม่ใช่เทพเจ้า แต่คือ “เสรีภาพของตนเอง” ที่ต้องใช้อย่างมีสติ การตระหนักถึงศักยภาพนี้และการเลือกทางแห่งปัญญาและศีลธรรม จึงเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่การยกระดับชีวิตทั้งในมิติส่วนตัวและสังคม และช่วยคืนความหมายแท้จริงให้กับการดำรงอยู่ในโลกยุคปัจจุบัน (Nagel, 1971; Rahula, 1978)

References

- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign power and bare life* (D. Heller-Roazen, Trans.). Stanford University Press.
- Aristotle. (2009). *The Nicomachean ethics* (D. Ross, Trans.). Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
- Dreyfus, H. L., & Thompson, E. (2007). *Mindful inquiry*. In *Self, no self? Perspectives from analytical, phenomenological, and Indian traditions*. Oxford University Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault* (L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton, Eds.). University of Massachusetts Press.
- Frankl, V. E. (2006). *Man's search for meaning* (I. Lasch, Trans.). Beacon Press. (Original work published 1946).
- Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.
- Han, B.-C. (2015). *The transparency society* (E. Butler, Trans.). Stanford Briefs.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927).
- Kant, I. (1997). *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans. & Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1785).
- Keown, D. (2001). *The nature of Buddhist ethics*. Palgrave Macmillan.
- Keown, D. (2005). *Buddhism and ethics*. In *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition)*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Nagel, T. (1971). The absurd. *The Journal of Philosophy*, 68(20), 716–727.
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma: The expanded and revised edition* [In Thai]. Buddhadhamma Foundation.
- Phra Phaisan Visalo. (2018). *The middle way of life in the digital age* [In Thai]. Buddhadasa Indapanno Archives.
- Rahula, W. (1978). *What the Buddha taught* (Revised ed.). Grove Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Revised ed.). Belknap Press.
- Sartre, J.-P. (2007). *Existentialism is a humanism* (C. Macomber, Trans.). Yale University Press. (Original work published 1946).

- Walpola, R. (2003). *The Buddha's philosophy of mind: An introduction*. Buddhist Publication Society.
- Williams, P. (2009). *Mahayana Buddhism: The doctrinal foundations* (2nd ed.). Routledge.